

HUNYADI ZSOLT

**Ellenségből szövetségesek?
A johanniták és a templomosok viszonya a mongolokhoz
az ain-dzsálúti ütközetet követő évtizedekben
(1260–1310-es évek)**

From enemies to allies? The attitude of the Hospitallers and the Templars towards the Mongols during the decades following the Battle of Ayn Jalut (1260-1310s). The present paper investigates the attitude of the major military orders towards the Mongols in the Levant from 1260 to the 1310s. The major characteristics of a potential counter-Mamluk alliance between the Franks and the Mongols were studied partly as part of the crusading movement in general, and as part of the recovery of the Holy Land in particular. The role of the military orders is discussed as somewhat distinct feature since their interests did not always coincide with those of the Crusader states. On the basis of primary sources and through a critical analysis of the relevant secondary literature, the study attempts to reconstruct and evaluate the attitude of the Hospitallers and the Templars in the period under query.

Keywords: Hospitallers, Templars, Mongols, Battle of Ayn Jalut

Az alábbi tanulmány szerves folytatása egy 2019-ben megjelent munkámnak,¹ amely a 13. század középső két évtizedében vizsgálta a szerzetes lovagrendek, elsősorban a johanniták, illetve a templomosok és a mongolok érintkezési pontjait. A vizsgált korszak magában foglalta Közép-Európa mongolok általi lerohanását és a szentföldi hadmozdulatokat egyaránt. Az áttekintés határpontja 1260 ősze volt, egészen pontosan a szeptember 3-i délgalileai Ain-Dzsálútnál lezajlott csata,² ahol bizonyos szempontból megdőlt a mongolok legyőzhetlenségének mítosza.³ Bár többen rámutattak arra, hogy a Kutuz (1259–1260) által vezetett mameluk had korántsem a teljes mongol sereget győzte le, a lélektani hatást azonban bizonyosan nem szabad alábecsülni. A néhány évvel ezelőtt választott időhatár más szempontból is vízvonalnak bizonyult, és az Outremer politikai-hatalmi viszonyait több szempontból is átrendezte.

Már korábban is feszegettük azt a kérdést, hogy vajon az Outremer politikai-hatalmi-katonai viszonyai a 13. század közepén leírhatók-e a keresztény/frank–muszlim/mameluk–

¹ Hunyadi 2019.

² Cahen 1969; Amitai 2006; Levanoni 2014; Amitai 2021.

³ Amitai 1999, 132.

mongol háromszöggel, vagy ennél sokkal bonyolultabb és összetettebb konstellációval kell számolnunk. Ez utóbbival vélhetően a téma kutatóinak többsége egyetértene, de hogy pontosan milyen szereplőkkel kell számolnunk, és ezek mekkora befolyással bírtak, azt feltétlenül vizsgálat tárgyává illik tennünk. Az alábbiakban egy sokszereplős folyamatot szeretnénk végigkövetni, bizonyos pontokon az egyes táborokon belül végbemenő változásokra is utalni szeretnénk. Annál is inkább, mert a kutatás fő sodra már jó ideje nem kezeli monolitikus tömbökként a fent említett háromszög csúcspontjait.⁴ A keresztény „oldalon” határozott választóvonalakat lehet húzni a szentföldi frankok, a szerzetes-lovagrendek egységei, a pápaság, a kontinens keresztény koronás fői és királyságaik keresztény lakossága, Kis-Örményország (Kilikia) hitsorsosai,⁵ de bizonyos szempontból még a frankok táborán belüli Anjou–Lusignan rivalizálásra, illetve az ebből támadó törésvonalra is érdemes utalni. Továbbá az időfaktor sem hagyható figyelmen kívül, hiszen a pápaság politikájának irányai is változtak a vizsgált több mint fél évszázad alatt.⁶ Ennek egyébként meglehetősen elemi okai is voltak: míg a 13. század első felében összesen öt pápa ült Szent Péter trónján,⁷ addig a század közepétől a vizsgált időszakunk végéig 15 főpap irányította a katolikus egyházat,⁸ és ezen rövid hivatali időket még interregnumok is megszakították.

A muszlim/mameluk oldal sem maradt teljesen változatlan Ain-Dzsálút után. A mongolokat legyőző mameluk szultán, Kutuz nem jutott el Egyiptomig, hogy learassa a megérdemelt babérokat, mert hazaúton, hat héttel a látványos győzelem után merénylet áldozata lett, és ebben vélhetően utódja, Baibarsz (1260–1277) fontos szerepet játszott. Hülegü 1258-ban elfoglalta és lerombolta Bagdadot,⁹ véget vetve az Abbászida Kalifátusnak, bár az kairói központtal 1261 és 1517 között névlegesen tovább működött.¹⁰ A legjelentősebb változás ugyanakkor mintha a mongolok egységét érintette volna. Az 1260-as évektől a Mongol Birodalom kánóságokra hullott szét,¹¹ és ezek az új „egységek” nemcsak eltérő politikát folytattak, de időnként egymással is ellenséges viszonyba kerültek.¹² A viszonyulások eltérő jellegét jól illusztrálja Berke kán IX. Lajoshoz küldött követelése 1261-ben,¹³ illetve a következő évben Hülegü szintén IX. Lajosnak tett javaslata Egyiptom francia blokádját illetően.¹⁴ Még tovább komplikálta a helyzetet, hogy Berke már 1257 előtt áttért az iszlám hitre, szunnita muszlim lett, de arról megoszlanak a vélemények, hogy Baibarsz mennyire kezelte potenciális szövetségsként a mongol kánt.¹⁵

Áttekintésünk egyik legproblematisabb szegmensét a lovagrendek, mindenekelőtt a johanniták és a templomosok által játszott szerep, illetve annak változásai jelentik. Miköz-

⁴ Ld. pl. Morgan 1989, 205; Barber 2014, 204.

⁵ Az például feszültséget keltett, hogy az 1260-as szíriai inváziót követően Hülegü Hetum örmény uralkodónak adta a templomosok antiókhia–örmény határvidéken fekvő Darbsak várát, és az uralkodó nem szándékozott visszaadni azt a rendnek (Riley-Smith 1978, 109).

⁶ Fujisaki 2023, passim.

⁷ Muldoon 1979, 69.

⁸ Kovács 2020, 45.

⁹ Saunders 1971, 112; Demurger 2009a, 29; Stewart 2018, 55.

¹⁰ Christie 2006, 1–3.

¹¹ Jackson 1978, passim; Kovács 2020, 45.

¹² Holt 1986, 94.

¹³ Morgan 1989, 203, 209; Barber 2014, 192.

¹⁴ Schein 1991, 43. Demurger 2009a, 30; Barber–Bate 2010, 156–159; Barber 2014, 202.

¹⁵ Bárány 2009, 254; Barber 2014, 204.

ben elvileg a szentföldi kereszties államalakulatokkal közös, de legalábbis a vezetőikkel egyeztetett politikát illetett volna folytatniuk, a 12. század első harmadától kezdve rendszeresen különutas szövetségi rendszereket alakítottak ki, néha kifejezetten veszélyes liezonokba keveredve. A 13. század első harmadára látványosan csökkent a szentföldi befolyásuk, de 1231-ben IX. Gergely pápa (1227–1241) meglehetősen határozottan jelentette ki, hogy a johanniták és templomosok nélkül a Szentföld aligha kormányozható.¹⁶ Az időnként egymással is ellenséges viszonyban lévő lovagrendek 1244-ben hatalmas csapást szenvedtek el a gázai ütközetben, de a Szent Szabbász-háborúként ismert konfliktus 1258-ban végül megbékéléssel végződött.¹⁷ Az európai közvélemény ugyanakkor korántsem volt elnéző a konfliktust illetően. 1260-tól, hasonlóan a Jeruzsálemi Királyság latinjaihoz, a lovagrendek is hol jó szándékú, hol pedig ellenséges semlegességet képviseltek a mongolok és mamelukok közötti küzdelemben.¹⁸ A johanniták és a templomosok talán éppen a közép-európai tapasztalataik alapján ösztönösen tartottak a mongoloktól, és nem érzékelték, hogy Baibarsszal a Mameluk Szultánátus új fokozatba kapcsolt a Szentföld maradékának elfoglalásában. Az 1260-as évek elején ugyanakkor meglehetősen világos jelei voltak a muszlim fokozatváltásnak. A lovagrendek 1263-tól újra meg újra megállapodásokat kötöttek az egyiptomi szultánnal,¹⁹ illetve a váraikat erősítették a mongol portyáktól való félelmükben.²⁰ Ez utóbbi tevékenység azonban jelentős anyagi terhet rótt a lovagrendekre, és mivel levantei birtokaik jelentős részét eddigre elveszítették, szinte folyamatosan segítségre szorultak. Erre vet némi fényt az az 1265-ös levél, amelyet a nagymesterek és a jeruzsálemi pátriárka közösen fogalmazva küldtek el IX. Lajosnak, emlékeztetve a francia uralkodót a korábban megígért több ezer márkás kölcsönre, amelyet egy oklevélben is megerősített.²¹ Ettől a ponttól kezdve Baibarsz lépésről lépésre foglalta el a lovagrendi várakat (1265 Arsuf [J], 1266 Safad [T], 1268 Chastel Blanc, Belfort [T], Crac des Chevaliers [J], Akkar [J], 1271 Belda [J]), és ezt a kétoldalú megállapodások (1271) sem tudták ellensúlyozni, legfeljebb lassították a folyamatot.²² Ahogyan Edvárd herceg kereszties hadjárata (1271–1272) sem, bár a későbbi szentföldi események és a mongolokkal való esetleges szövetség kérdése kapcsán²³ a herceg, a későbbi angol király szerepe nagyon fontossá vált.²⁴ Bár a lovagrendek már 1263-ban javasolták az angol királynak, hogy kössön szövetséget a mongolokkal,²⁵ a felismerés érdeme Edvárd hercegé, és európai körökben fokozatosan elfogadták azt az ötletet, hogy a mongolok szövetségesi lehetnének a keresztényeknek a mamelukok elleni küzdelemben. 1271–1272-ben egy jelentősebb mongol sereg kelt át az Eufráteszen, és Edvárd megpróbálta összehangolni a frankok és az ilkán seregeinek akciórádiuszát, de erre végül nem került sor.²⁶ A lovagrendeket nem sikerült előcsalogatnia a váraikból, holott

¹⁶ Housley 1992, 205.

¹⁷ Jackson 1980, 491; Holt 1986, 95; Marshall 1992, 59; Bronstein 2006, 32; Sarnowsky 2012, 79–80.

¹⁸ Demurger 2009a, 45; Demurger 2009b, 622.

¹⁹ Bronstein 2005, 34.

²⁰ Bronstein 2005, 36.

²¹ Barber–Bate 2010, 160–161.

²² Irwin 1986, 48; Holt 1988, 188–190.

²³ Schein 1991, 88–89.

²⁴ Holt 1988, 194; Amitai 1995, 125; Tyerman 2006, 813.

²⁵ Bárány 2009, 258.

²⁶ May 2003, 153.

Edvárd kommunikált velük, és ennek meglehetősen sajátos lenyomata a yorki érseknek és angol világi előkelőknek 1272 tavaszán küldött levele, amelyben a johannitáktól kapott kölcsön visszafizetésnek mikéntjéről írt a herceg.²⁷

Az igazi fordulópont azonban 1274-ben következett, mégpedig a II. lyoni zsinat során. Mongol követség már 1262-ben, majd 1268-ban is járt a pápai udvarban, de Abaka mongol követsége egészen konkrét ígéretekkel érkezett az egyetemes zsinatra: a mongol–keresztény szövetségért cserébe a mamelukoktól visszaszerzett Szentföldet, beleértve Jeruzsálemet, visszakapná a latin kereszténység.²⁸ Ez a lépés komoly lendületet adott az ún. *recuperatio*-teóriáknak, amelyben több évtizeden keresztül egyre részletesebben próbálták kidolgozni a Szentföld visszaszerzésének leghatékonyabb módozatait.²⁹ Ennek fontos eleme volt a nagy lovagrendek összevonása egyetlen parancsnoklat alá, ami ellen már ekkor berzenkedtek mind a templomosok, mind a johanniták, jóllehet az ötlet egészen a templomosok feloszlatásáig napirenden maradt.³⁰ Az összevonásra azonban a lyoni zsinatot követően nem került sor, és a nagy lovagrendek továbbra is önálló politikát folytattak, amit jól szemléltet, hogy az ekkor már királlyá koronázott Edvárddal egyre intenzívebb kommunikációt folytattak – de külön-külön: 1275-ben néhány nap eltéréssel (szeptember 30., október 2.) küldött levelet a johannita (Hugh Revel) és a templomos nagymester az angol királynak.³¹ A templomos Guillaume de Beaujeu arról értesítette az uralkodót, hogy Akkóba visszaérkezve a tatárok (vissza)jövételéről (*de adventu Tartarorum alias invaluit crebrus rumor*) jutottak el hozzá a hírsztelések, miközben a templomosok rendje sérülékenyebb, mint valaha (*statum domus Templi adeo repperimus debilem et exilem quod debilior inventus non extitit temporibus retroactis*).³² 1276-ban újabb mongol követség érkezett a keresztényekhez, egy évvel később pedig Baibarsz kisebb győzelmet aratott a mongolok egy kontingense fölött, de érdemi előrelépés nem történt. Hallgatva a hozzá intézett kérésekre, 1278 és 1285 között I. Edvárd komoly anyagi segítséget nyújtott a lovagrendeknek.³³ Ekkor (1280) került sor Abaka utolsó, az angol királyhoz küldött követségére is, de a szentföldi és ciprusi keresztények nem erre koncentráltak, hanem a mongolok 1280–1281-es újabb szíriai inváziójára. A hatalmas sereg Argun vezetésével elfoglalta és kifosztotta Aleppót,³⁴ majd Antiókhia környékére, végül pedig egészen Homszig jutott. Némelyik történész szerint a mongol kontingenst templomosok és johanniták is támogatták,³⁵ ez utóbbiak legkésőbb a homszi csatában, az angol perjel vezetésével vettek részt.³⁶ Az viszont nem bizonyított, hogy Abaka 1280-as utolsó követségének tagjai között jelen voltak a két nagy lovagrend képviselői is. A szentföldi frankok a mamelukokkal megkötött békéikre hivatkozva nem avatkoztak be,³⁷ a cipru-

²⁷ Barber–Bate 2010, 161–162.

²⁸ Schein 1991, 43–44.

²⁹ Schein 1991; Leopold 2000; Paviot 2008.

³⁰ Barber–Bate 2002, 105–110, 234–238.

³¹ Kohler–Langlois 1891, 53–56; Bárány 2009, 262; Barber–Bate 2010, 162–153.

³² Kohler–Langlois 1891, 55–56.

³³ Bárány 2009, 269.

³⁴ Jackson 2005, 168; Amitai 2014, 201; Amitai 2016, 335.

³⁵ Amitai–Preiss 1992, 59–60.

³⁶ Luttrell 1978, 119.

³⁷ A VII. Bohemond, Tripoli grófja által megkötött békében *expressis verbis* is szerepel, hogy a mongolok hadmozdulatairól értesítenie kell a mamelukokat (Holt 1980, 71–72).

siak pedig – bár támogatták a mongolokkal kötendő szövetséget – valójában a tettekig nem jutottak el.³⁸ A helyzetet kihasználó, az Aleppóból menekülő muszlimokat látván a johanniták Margat környékén portyázásokba kezdtek,³⁹ sőt 1281 szeptemberében Nicholas Lorgne részletesen beszámolt I. Edvárdnak a mongolok hadmozdulatairól.⁴⁰ Ezzel együtt ugyanakkor május elején a johanniták tűzszünetet kötöttek a mamelukokkal 10 évre és 10 hónapra.⁴¹ Talán részben az elmaradt keresztény–mongol szövetség következtében is 1281. október 29-én a mamelukok legyőzték a mongolokat a második homsi csatában.⁴² A történeletről I. Edvárd a johannita nagymestertől is értesült, aki a következő év tavaszán számolt be a mongolok vereségével végződő csatáról, illetve arról, hogy levelek érkeztek mongoloktól, amelyben azonnali visszatérésüket jelezték.⁴³

A mamelukok homsi győzelme sokkal súlyosabb következményekkel járt, mint ahogyan tűnt 1281 késő őszén. A szentföldi keresztények megosztottsága, a Lusignan–Anjou ellentét arra kényszerítette az érintetteket, hogy külön-külön kössenek békét a mameluk szultánnal. 1282 áprilisában a templomosok, 1283 júniusában pedig a johanniták kötöttek szerződést Kaláunnal.⁴⁴ Ez utóbbi azonban csak időhúzásnak bizonyult, mert 1285 májusában a szultán elfoglalta a johanniták utolsó fontos erődítményét, Margat várát,⁴⁵ ami pedig ezután következett, az leginkább végjátéknak tekinthető – a későn jött fordulattal együtt. 1286 és 1291 között Argun legalább négy követséget küldött a keresztényekhez,⁴⁶ de a pápaság, még pontosabban IV. Miklós pápa csak 1289-ben fogadta el a mongolok ajánlatát a katonai együttműködésre.⁴⁷ Ahogyan Hülegü 1262-ben, úgy Argun 1289 tavaszán tett ígéretet arra, hogy a mamelukok feletti győzelem után visszaadja a keresztényeknek Jeruzsálemet, sőt, a Szentföld egésze feletti ellenőrzést.⁴⁸ De a szentföldi frank uralom két év múlva összeomlott, és 1291 májusában az utolsó levantei városok, Akkó és Türosz is elesett.⁴⁹ Az evakuálás célpontja a stratégiai szempontból kiváló elhelyezkedésű Ciprus volt, és a lovagrendek is a szigetre tették át központjukat, bár a Német Lovagrend vezérkara Velencében rendezkedett be. IV. Miklós kifejezetten vehemensen reagált a Rómába érkező lesújtó hírekre. *Dirum amaritudinis* kezdetű enciklikájában (augusztus 13.) újra napirendre vette a templomos és johannita lovagrendek összevonását,⁵⁰ pár nappal később pedig a *Dura nimis* (augusztus 18.) elrendelte a *recuperatio* mikéntjét meghatározó tartományi zsinatok összehívását.⁵¹ Sőt, 1292-ben az egyházfő utasította a templomosokat és johanni-

³⁸ Richard 1969, 54; Saunders 1971, 131; Raphael 2009, 368.

³⁹ Amitai-Preiss 1992, 60; Morton 2022, 265.

⁴⁰ Kohler–Langlois 1891, 58–59; Delaville le Roulx 1894–1906, 3: 417–418; Riley-Smith 2007, 140; Riley-Smith 2012, 86.

⁴¹ Amitai 1995, 185.

⁴² Stewart 2002, 8; Tyerman 2006, 817; Bárány 2009, 263; Raphael 2009, 368; Demurger 2009a, 45; Demurger 2009b, 622; Amitai 2016, 335.

⁴³ Kohler–Langlois 1891, 59–61; Delaville le Roulx 1894–1906, 3: 423–424; Riley-Smith 2007, 141.

⁴⁴ Holt 1986, 102–103; Raphael 2011, 100; Amitai 2016, 338.

⁴⁵ Holt 1986, 103; Bárány 2009, 265; Raphael 2011, 100.

⁴⁶ Schein 1991, 87–88, 169; Bárány 2009, 266; Kovács 2020, 53.

⁴⁷ Schein 1991, 88–89.

⁴⁸ Schein 1991, 169.

⁴⁹ Amitai 2016, 338; Kovács 2020, 56.

⁵⁰ Schein 1991, 75.

⁵¹ Schein 1991, 74.

tákat, hogy csatlakozzanak az örmények megsegítésére szerveződő pápai flottához.⁵² Argun ilkán 1291. májusi, illetve IV. Miklós pápa 1292. áprilisi halálával a potenciális mongol–keresztény szövetség újra nagyon távol került a megvalósítástól.⁵³ Legfőképpen azért, mert a pápai trónon interregnum következett két éven keresztül, és V. Celesztin (1294) rövid pontifikátusa sem hozott megoldást. Az új fejezet VIII. Bonifác (1294–1303) pápa regnálásával vette kezdetét, és ebben nagyon fontos szerepet játszott az, hogy nem sokkal ezt követően az új ilkán, a muszlim hitre áttért Gazan (1295–1304) lett.⁵⁴ A lovagrendek sem tétlenkedtek, Cipruson próbálták rendezni soraikat. Ennek egyik fontos, kézzelfogható jele, hogy a johanniták 1294-ben Ciprusra hívták össze a generális káptalanjukat,⁵⁵ amelynek egyik fontos vállalása volt – IV. Miklós pápa 1292-es parancsával összhangban⁵⁶ – a johannita flotta létrehozása, amelynek megszervezésével a frissen létrehozott tisztség viselőjét, az admirálist (*amiratus*) bízták meg. A Szentföld visszaszerzésére irányuló próbálkozásokban mind rövid-, mind pedig hosszútávon nagyon fontos szerepet játszott a tengeri katonai jelenlét.

A johanniták tengeri jelenlétének erősítése ugyan rohamléptekben haladt, a sors mégis úgy hozta, hogy először a szárazföldi hadműveletek kaptak szerepet. A lovagrendek további szerepvállalását jelzi, hogy 1298-ban (vagy 1299-ben) Otton de Grandson, a templomos nagymester és a johannita nagypreceptor Kis-Örményországba ment, hogy katonai segítséget nyújtson II. Hetumnak (1299–1303).⁵⁷ Pro és kontra érvek is szólnak emellett, hogy a lovagrendi előljárók esetleg Gazan 1299-es szíriai invázióját segítettek előkészíteni. Bizonyítani szinte lehetetlen, annyi azonban ismert, hogy Gazan 1299 késő őszén megindította a támadást a mamelukok ellen. II. Hetum támogatásával elfoglalta Aleppót, a második homszai csatában (december 24.) legyőzte az egyiptomi sereget, és bevette Damaszkuszt is.⁵⁸ Éppen a kán október 21-én keltezett levele, amelyet a ciprusi uralkodónak, illetve a lovagrendek nagymestereinek írt, teszi kétségessé, hogy a rendi vezetők részt vettek volna a hadjárat előkészítésében, ugyanis a levél két héttel későbbi kézhezvételekor sem jutottak elhatározásra, hogy csatlakozzanak-e a hadjáratához.⁵⁹ Gazan nagyon elszánt volt, így november végén még egy kísérletet tett a ciprusiak meggyőzésére, de ezúttal sem járt sikerrel.⁶⁰ Bár több lovagrendi levél utal arra, hogy 1300 tavaszán a mongolok határozott szándéka volt a Szentföldre való visszatérés,⁶¹ ez végül csak késedelmesen valósult meg. Az örmény csapatok egészen Gázáig jutottak, de Gazan február legelején ugyanolyan gyorsan távozott, ahogyan érkezett bő két hónappal korábban, és ez lehetőséget kínált a mameluk szultánnak, hogy visszafoglalja a szíriai területeket.⁶² Ez komoly lélektani csapást jelentett

⁵² Stewart 2002, 9.

⁵³ Schein 1991, 89; Kovács 2020, 58.

⁵⁴ Schein 1979, 812; Schein 1991, 171–172; Demurger 2009b, 622; Kovács 2020, 58.

⁵⁵ Burgtorf 2008, 15.

⁵⁶ Stewart 2002, 9; Phillips 2013, 14.

⁵⁷ Demurger 2009a, 97.

⁵⁸ Schein 1979, 810.

⁵⁹ Még akkor is, ha Gazan seregéhez az örményeken kívül vélhetően johanniták és templomosok is csatlakoztak (Demurger 2009a, 97–98).

⁶⁰ Schein 1979, 810; Schein 1991, 163.

⁶¹ Schein 1979, 816; Schein 1991, 163.

⁶² Raphael 2009, 368.

az európai kereszténység számára, amely az 1300-as jubileumi év kezdetét eufóriában élte át, azt remélve, hogy az ilkán beváltja a korábbi mongol ígéreteket, és átadja neki a Szentföld feletti ellenőrzést. Ha ez végül nem is történt meg, kifejezetten elgondolkodtató volt a keresztények számára, hogy milyen könnyen megbillenthető a stabilnak tűnő szíriai mameluk uralom.

Ez a friss tapasztalat komoly lendületet adott a Cipruson állomásozó és a Szentföld visszaszerzését tervező keresztények számára. Több mint féléves késéssel reagáltak a mongol kezdeményezésre, és ekkorra már – Gazan távozása miatt – szárazföldön nem volt esélyük komolyabb hadmozdulatra, így a tengeri utat választották. II. Henrik ciprusi uralkodó (1285–1324) a templomosokkal és johannitákkal együtt egy 16 gályából és számos kisebb evezős hajóból (*sagittia, pamphyla*) álló flottát szerelt fel és indított útnak Famaguszából július második felében, de annak nincs nyoma a forrásokban, hogy a kán követével is tárgyaló szervezők bármelyike is a flotta fedélzetén lett volna.⁶³ Mindazonáltal a hajóraj eljutott egészen a Nílus deltáig, és a keresztények kifosztották Alexandriát. A visszaúton a johanniták megpróbálták elfoglalni Maraclea kikötőjét 1300 novemberében, de nem jártak sikerrel, végül a hajóhad visszatért Ciprusra. Komoly katonai eredményt nem tudtak felmutatni, ugyanakkor Demurger joggal hangoztatja, hogy az egész vállalkozás legfontosabb célja az volt, hogy a ciprusi keresztények egységét és a mongolokkal való együttműködést üzenje a mamelukok felé.⁶⁴ Ebben a tekintetben akár sikeresnek is mondható a vállalkozás.

1300 novemberében azonban majdnem fordulópontot hozott a keresztény–mongol katonai együttműködésben. A Ciprusra Nyugatról visszaérkező johannita nagymester, Guillaume de Villaret (1296–1305), valamint Jacques de Molay (1292–1312), a templomos nagymester a mongol ilkán követétől értesült arról, hogy Gazan elhagyta székhelyét, a perzsiai Tebrizt, és télre Szíriába fog érni seregével.⁶⁵ A híradások szerint Türoszi Amalrik, II. Henrik öccse 300 lovagot állomásoztatott a Tortosza partjaitól néhány kilométerre fekvő Ruad szigetén, ahol „a templomosok és a johanniták legalább annyit vagy még többet”.⁶⁶ A keresztény csapatok 1300 decemberében partra szálltak, azonban a szokatlanul kemény tél miatt Gazan fő serege nem érkezett meg, csak a Kutlugsah vezette előőrs tűnt fel januárban Észak-Szíriában. A lovagrendek és a frankok 25 napig vártak az ilkánra, addig Tortosza környékén portyáztak és fosztogattak, de ezt követően visszatértek Ruad szigetére, majd onnan Ciprusra, és csak egy templomos helyőrséget hagytak hátra a marsall vezetésével 1301. március végén vagy április legelején. A templomos helyőrség – 120 lovag, 400 íjász, 400 szolgáló – hónapjai azonban a mongolok késlekedése miatt meg voltak számlálva, és 1302 szeptemberében, súlyos ostrom után a templomosok feladták a szigetet.⁶⁷ Ezt követően a keresztények még többször partra szálltak a szír partszakaszokon, de a mongol hadakkal való egyesülésre nem került sor. 1303 tavaszán pedig egy újabb szíriai mongol hadjárat során Gazan hadvezérei súlyos vereséget szenvedtek Damaszkusz közelében, Mardzs-esz-Szaffárnál, egy évvel később pedig a kán is meghalt.⁶⁸ Gazan 1304 májusában bekövetke-

⁶³ Schein 1979, 811; Schein 1991, 164; Demurger 2009a, 100.

⁶⁴ Demurger 2009a, 100.

⁶⁵ Demurger 2009a, 101.

⁶⁶ Richard 1969, 55; Luttrell 1978, 135; Schein 1979, 811; Schein 1991, 164–165; Jackson 2005, 185; Demurger 2009a, 101, 107–110.

⁶⁷ Barber 2014, 194.

⁶⁸ Schein 1979, 811; Demurger 2009a, 109; Barber 2014, 203; Amitai 2016, 336.

zett halála után rögtön megszorodtak az örmény területek elleni mameluk portyák, így a johanniták a nagymester Guillaume de Villaret vezetésével katonai segítséget nyújtottak a stratégiai szempontból látványosan felértékelődött Kis-Örményországnak. A következő év nyarán pedig Ajasznál az örmények legyőzték a szultán seregét, így tűzszünet megkötésére kényszerítették a muszlimokat.⁶⁹

Ettől az időszaktól kezdve azonban a *recuperatiós* irodalomban kitapintható változás érzékelhető: a mongolok eltűnése a megoldási javaslatok közül. Raimundus Lullus *De fine* értekezése (1305),⁷⁰ a johannita nagymester, Foulques de Villaret (1305–1317/9) *mémoire*-ja (1305 körül),⁷¹ illetve Jacques de Molay szintén V. Kelemen pápának (1305–1314) küldött javaslata (1306)⁷² a keresztes hadjárat szervezését illetően (amelyben még mindig kitarotán a lovagrendek összevonása ellen érvelt)⁷³ abban rokoníthatók, hogy nem számolnak az ilkánátus szövetségével. Ugyanakkor Hetum 1307-es *Flor des estoires de la terre d'orient* című opusával arról győzködte V. Kelelent, hogy a Szentföld visszaszerzésének elemi feltétele a mongolokkal való szövetség.⁷⁴ Vele közel egy időben a johannita nagymester, Foulques de Villaret 1307/8-ra tehető *mémoire*-ja⁷⁵ korántsem volt ennyire optimista: bár Szíria mongol lerohanását vizionálta, a keresztényekkel való együttműködésről nem tett említést. Közben a johannita vezérkar már Rodosz elfoglalására készült, sőt, a pápa által nyújtott pénzügyi segítséget erre a célra használták és nem a mamelukok elleni harcra. Ugyanakkor 1307-ben újabb mongol követség érkezett nyugatra, egyenesen V. Kelemen pápa udvarába, Poitiers-ba.⁷⁶ De az igazán sokkoló fordulatot nem az újrainduló követségek jelentették, hanem a templomosok letartóztatása 1307 októberében, ami öt évvel később a rend feloszlásához vezetett.⁷⁷ A rend működésének végét kimondó vienne-i zsinat (1311–1312) másik fontos napirendje a mongolokkal való együttműködés volt.⁷⁸ Akár zárszónak is beillő módon, szinte ezzel egy időben zajlott az utolsó előtti mongol ilkán utolsó komoly szíriai katonai akciója.⁷⁹

A sors iróniája, hogy mire az ellenségeskedésből aktív szövetség lett, a körülmények teljesen megváltoztak. Az ilkánátus mongoljaival való katonai együttműködés ötlete már az 1270-es évek elejétől napirenden volt, és nemcsak világi hatalmak (pl. I. Edvárd vagy II. Henrik) szorgalmazták, de a templomos és a johannita lovagrend nagymesterei is, akik meglehetősen hosszú hadi tapasztalatra tudtak hagyatkozni a kérdés megítélésében. A probléma magja azonban éppen ebben a széttagoltságban rejlett: nem tudott létrejönni egy nagyon egységes keresztény „front”, amely képes lett volna egyetlen határozott álláspontot képviselni és annak érvényt szerezni. És akkor még nem utaltunk a korabeli európai közvéleményre, amely nagyon nagy nyomást gyakorolt mind a szentföldi frankokra, mind pedig a

⁶⁹ Schein 1991, 195.

⁷⁰ Housley 1996, 35–40.

⁷¹ Petit 1899, 602–610; Delaville Le Roulx 1894–1906, 4: 105–110.

⁷² Housley 1992, 208.

⁷³ Barber–Bate 2002, 234–238.

⁷⁴ Leopold 2000, 30.

⁷⁵ Housley 1996, 40–46; Jackson 2005, 185.

⁷⁶ Richard 1969, 56; Schein 1991, 214; Demurger 2009a, 109.

⁷⁷ Demurger 2019, passim.

⁷⁸ Leopold 2000, 36–37.

⁷⁹ Amitai 1999, 134; Barber 2014, 202; Amitai 2016, 334.

lovagrendekre. Amikor persze a mongolok hajlandóságot mutattak a Szentföld és Jeruzsálem „visszaszolgáltatására”, akkor ez a nehezen körbeírható közvélemény egészen elfogadónak bizonyult, és a tettek mezejére lépő IV. Miklós pápát sosem kárhoztatta ilyen irányú lépéseieért. A 14. század fordulója ráadásul egyértelmű bizonyítékot szolgáltatott arra, hogy a közel fél évszázados mameluk uralmat nagyon könnyen meg lehet törni, és ebben még annak sem volt jelentősége, hogy a mongol ilkán időközben muszlim hitre tért. A keresztény tábor „széttartásában” ráadásul bosszantó taktikai hibák is megbújtak. A II. lyoni zsinattól kezdve folyamatos presszió alatt tartották a nagy lovagrendeket az egyetlen renddé történő összeolvasztás rémképével. A templomosok és johanniták nagymesterei még három évtizeddel az ötlet megszületése után is az egyesítés ellen érveltek. Bár érveik többnyire helytállóak voltak, az 1311–1312-es vienne-i zsinatot követően ez az egyesítés tulajdonképpen végbement, hiszen a feloszlatott templomosok javait a legtöbb tartományban a johanniták vették át. De az átvétel és a rendi tartományok átszervezése, az új központ kialakítása az Égei-tengeren éppen a legfontosabb feladatuktól vonta el Szent János lovagjait: a hitetlenek elleni harctól. A történetek fontos hozadéka maradt ugyanakkor a johannita flotta létrehozása és a rend tengeri jelenlétének megerősítése. A mongolokkal való szövetség kialakításának lehetősége ugyanakkor elúszott.

Bibliográfia

Források

- Barber–Bate 2002 = Barber, M. – Bate, A. K. (eds.): *The Templars: Selected sources*. Manchester–New York.
- Barber–Bate 2010 = Barber, M. – Bate, A. K. (eds.): *Letters from the East: Crusaders, pilgrims and settlers in the 12th–13th centuries*. Aldershot.
- Delaville le Roulx 1894–1906 = Delaville le Roulx, J.: *Cartulaire général de l'ordre des Hospitaliers de Saint-Jean de Jérusalem (1110–1310)*. 4 vols. Paris.
- Holt 1995 = Holt, P. M.: *Early Mamluk diplomacy, 1260–1290: Treaties of Baybars and Qalāwūn with Christian rulers*. Leiden–New York.
- Housley 1996 = Housley, N. (ed.): *Documents on the Later Crusades, 1274–1580*. Basingstoke.
- Kohler–Langlois 1891 = Kohler, C. – Langlois, C. V.: Lettres inédites concernant les croisades (1275–1307). *Bibliothèque de l'École des Chartes* 52: 46–63.
- Paviot 2008 = Paviot, J.: *Projets de croisade: v.1290–v.1330*. (Documents relatifs à l'histoire des croisades 20.) Paris.
- Petit 1899 = Petit, J.: Mémoire de Foulques de Villaret sur la croisade. *Bibliothèque de l'École des chartes* 60: 602–610.

Szakirodalom

- Amitai-Preiss 1992 = Amitai-Preiss, R.: Mamluk perceptions of the Mongol–Frankish rapprochement. *Mediterranean Historical Review* 7/1: 50–65.
- Amitai 1995 = Amitai, R.: *Mongols and Mamluks: The Mamluk–Īlkhānid War, 1260–1281*. Cambridge–New York.
- Amitai, R. 1999 = Amitai, R.: Northern Syria between the Mongols and Mamluks: Political Boundary, Military frontier and Ethnic affinity. In: *Frontiers in Question: Eurasian Borderlands c. 700–1700*. Eds. N. Standen – D. Power. London, 128–152.

- Amitai-Preiss 2006 = Amitai-Preiss, R.: Ayn Jālūt revisited. In: *Medieval Warfare 1000–1300*. Ed. by J. France. Aldershot, 363–394.
- Amitai 2014 = Amitai, R.: Dangerous Liaisons: Armenian–Mongol–Mamluk Relations (1260–1292). In: *La Méditerranée des Arméniens, XIIIe-XVe siècle*. Ed. par. G. Dé-déyan – C. Mutafian. Paris, 191–206.
- Amitai 2016 = Amitai, R.: The early Mamlūks and the end of the crusader presence in Syria (1250–1291). In: *The crusader world*. Ed. by A. J. Boas. New York, 324–345.
- Amitai 2021 = Amitai, R.: Back to ‘Ayn Jālūt, Again. *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* 50: 225–252.
- Bárány 2009 = Bárány A.: Magyarország, Anglia és a tatár veszély a XIII. század második felében. *Hadtörténeti Közlemények* 122/2: 251–277.
- Barber 2014 = Barber, M.: Why Did the West Fail to Recover the Holy Land Between 1291 and 1320? In: *Crusading and Warfare in the Middle Ages. Realities and Representations: Essays in Honour of John France*. Eds. J. Simon – N. Morton. Aldershot, 191–206.
- Bronstein 2005 = Bronstein, J.: *The Hospitallers and the Holy Land: Financing the Latin East, 1187–1274*. Woodbridge.
- Burgtorf 2008 = Burgtorf, J.: *The central convent of Hospitallers and Templars: History, organization, and personnel (1099/1120–1310)*. (History of Warfare 50.) Leiden–Boston.
- Cahen 1969 = Cahen, Cl.: The Mongols and the Near East. In: *History of the Crusades: The later Crusades, 1189–1311*. Eds. R. L. Wolff – H. W. Hazard, Madison, 715–732.
- Christie 2006 = Christie, N.: ‘Abbāsids. In: *The Crusades: An Encyclopedia*. Vol. I. Ed. by A. Murray. Santa Barbara–Denver–Oxford. 1–3.
- Demurger 2009a = Demurger, A.: *The last Templar: The tragedy of Jacques de Molay*. London.
- Demurger 2009b = Demurger, A.: Mongols. In: *Prier et combattre: dictionnaire européen des ordres militaires au Moyen Âge*. Dir. N. Bériou – P. Josserand. Paris, 621–622.
- Demurger 2019 = Demurger, A.: *The persecution of the Knights Templar: Scandal, torture, trial*. New York–London.
- Fujisaki 2023 = Fujisaki, M.: Papal Contact with the Mongols. In: *Communicating Papal Authority in the Middle Ages*. Eds. M. Ozawa – T. W. Smith – G. Strack. London, 145–158.
- Holt 1980 = Holt, P. M.: The Treaties of the Early Mamluk Sultans with the Frankish States. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 43/1: 67–76.
- Holt 1986 = Holt, P. M.: *The Age of the Crusades: The Near East from the eleventh century to 1517*. London–New York.
- Holt 1988 = Holt, P. M.: Mamluk–Frankish diplomatic relations in the reign of Baybars (685–76/1260–77). *Nottingham Medieval Studies* 32: 180–195.
- Holt 1989 = Holt, P. M.: Mamluk–Frankish diplomatic relations in the reign of Qalāwūn (678–89/1279–90). *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 2: 278–289.
- Housley 1992 = Housley, N.: *The later crusades, 1274–1580: From Lyons to Alcazar*. Oxford–New York.

- Hunyadi 2019 = Hunyadi, Zs.: Military-religious Orders and the Mongols around the mid-13th century. In: *Competing Narratives between Nomadic People and their Sedentary Neighbours*. (Studia Uralo-Altaica 53.) Ed. by H. Chen. Szeged, 111–123.
- Irwin 1986 = Irwin, R.: *The Middle East in the Middle Ages: The early Mamluk sultanate, 1250–1382*. Carbondale.
- Jackson 1978 = Jackson, P.: The Dissolution of the Mongol Empire. *Central Asiatic Journal* 22/3–4: 186–244.
- Jackson 1980 = Jackson, P.: The Crisis in the Holy Land in 1260. *English Historical Review* 95/376: 491–513.
- Jackson 2005 = Jackson, P.: *The Mongols and the West, 1221–1410*. Harlow–New York.
- Kovács 2020 = Kovács Sz.: *Különösen angolokat, magyarokat és németeket kérünk: Pápák, ferencesek és az Arany Horda*. (Magyar Östörténeti Könyvtár 34.) Budapest.
- Leopold 2000 = Leopold, A.: *How to recover the Holy Land: The crusade proposals of the late thirteenth and early fourteenth centuries*. Aldershot.
- Levanoni 2014 = Levanoni, A.: *The battle of 'Ayn Jālūt: A paradigmatic historical event in Mamlūk historical narratives*. Berlin.
- Luttrell 1978 = Luttrell, A. T.: The Hospitallers' interventions in Cilician Armenia: 1291–1375. In: *The Cilician Kingdom of Armenia*. Ed. by T. S. R. Boase. Edinburgh–London, 118–144.
- Marshall 1992 = Marshall, C.: *Warfare in the Latin East, 1192–1291*. (Cambridge Studies in Medieval Life and Thought IV/17.) Cambridge.
- May 2003 = May, T.: The Mongol presence and impact in the lands of the eastern Mediterranean. In: *Crusaders, Condottieri, and Cannon: Medieval Warfare in Societies around the Mediterranean*. Eds. D. J. Kagay – A. L. J. Villalon. Leiden.
- Morgan 1989 = Morgan, D. O.: The Mongols and the eastern Mediterranean. In: *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204*. Eds. B. Arbel – B. Hamilton – D. Jacoby. London, 198–211.
- Morton 2022 = Morton, N.: *The Mongol storm: making and breaking empires in the medieval Near East*. New York.
- Muldoon 1979 = Muldoon, J.: The Avignon papacy and the frontiers of Christendom: The evidence of Vatican Register 62. *Archivum Historiae Pontificiae* 17: 125–195.
- Phillips 2013 = Phillips, S.: The Hospitallers and Concepts of Island Existence. In: *Islands and military orders, c.1291–c.1798*. Eds. S. Phillips – E. Buttigieg. Aldershot, 11–18.
- Raphael 2009 = Raphael, K.: Mongol siege warfare on the banks of the Euphrates and the question of gunpowder (1260–1312). *Journal of the Royal Asiatic Society* ser. 3, 19/3: 355–370.
- Raphael 2011 = Raphael, K.: *Muslim fortresses in the Levant: Between crusaders and Mongols*. (Culture and civilization in the Middle East 23.) London–New York.
- Richard 1969 = Richard, J.: The Mongols and the Franks. *Journal of Asian History* 3/1: 45–57.
- Riley-Smith 1978 = Riley-Smith, J.: The Templars and the Teutonic Knights in Cilician Armenia. In: *The Cilician Kingdom of Armenia*. Ed. by T. S. R. Boase. London–Edinburgh, 92–117.
- Riley-Smith 2007 = Riley-Smith, J.: The Military Orders and the East, 1149–1291. In: *Knighthoods of Christ: Essays on the History of the Crusades and the Knights Templar, Presented to Malcolm Barber*. Ed. by N. Housley. Aldershot, 137–149.

- Riley-Smith 2012 = Riley-Smith, J.: *The Knights Hospitaller in the Levant, c. 1070–1309*. Houndmills–New York.
- Sarnowsky 2012 = Sarnowsky, J.: Die Ritterorden und der Krieg von St. Sabas. *Ordines Militares – Colloquia Torunensia Historica* 17: 69–80.
- Saunders 1971 = Saunders, J. J.: *The history of the Mongol conquests*. London.
- Schein 1979 = Schein, S.: *Gesta Dei per Mongolos* 1300. The genesis of a non-event. *The English Historical Review* 94/373: 805–819.
- Schein 1991 = Schein, S.: *Fideles crucis: The Papacy, the West and the Recovery of the Holy Land: 1274–1314*. Oxford.
- Stewart 2002 = Stewart, A.: The Logic of Conquest: Tripoli, 1289; Acre, 1291; why not Sis, 1293? *Al-Masāq* 14/1: 7–16.
- Stewart 2018 = Stewart, A.: Reframing the Mongols in 1260: The Armenians, the Mongols and the Magi. *Journal of the Royal Asiatic Society* 28: 55–76.
- Tyerman 2006 = Tyerman, C.: *God's war: A new history of the Crusades*. London.